

Toverhazelaars (*Hamamelidaceae*)

De Hamamelidaceae is een middelgrote familie van bomen en heesters, die inheems is in Oostelijk N.-Amerika en Oost-Azië. Anders dan de Nederlandse benaming suggereert, is de familie niet verwant aan onze hazelaar en berust de naam toverhazelaar op een toevallige omstandigheid: toen kolonisten in de bossen van Noord Amerika de wonderlijke *Hamamelis virginiana* (Virginische toverhazelaar) tegenkwamen, dachten zij aan het blad te zien, dat het een hazelaar was. De *Hamamelis virginiana* is een medische vertegenwoordiger van de familie, die door de Indianen als een magische plant werd beschouwd. Zij wendden hem aan voor medicinaal gebruik en gebruikten hem als toverstaf. Wondhelende zalfjes maakten zij ervan en met zijn takken spoorden wichelroedeloopers waterbronnen en mineralen op. De kolonisten gaven de plant al snel de naam 'magic hazel' ofwel 'toverhazelaar'. Met de plant kwam ook de naam naar Europa en vervolgens werd de hele familie, waartoe de plant behoorde, ernaar vernoemd. Waarom Linnaeus de familie de naam Hamamelidaceae gaf - Hamamelis is de Oudgriekse naam voor de Mispel- is (mij) niet duidelijk.

De familie heeft een 25-tal geslachten; sommige vertegenwoordigers leveren timmerhout en geurige harsen; andere zijn vooral om hun sierwaarde bekend. Twee van deze laatste groep, de schijnhazelaar en de toverhazelaar, zijn voor onze honingbij aardige drachtplanten, die vooral goede diensten kunnen bewijzen, omdat zij reeds vanaf het einde van de winter voor een rijke bloei zorgen met een goed aanbod van pollen en nectar.

Schijnhazelaar (*Corylopsis*)

Corylopsis vormt het grootste geslacht van de toverhazelaarsfamilie. De 30 soorten zijn inheems in China, Japan en de Himalaya. Het zijn bladverliezende compacte struiken van 1 à 2 meter; in de Japanse bossen halen zij een hoogte van vier meter; in China kunnen zij tot zeven meter uitgroeien. De bloeiwijze wijkt af van die van de andere geslachten. Op de nog kale, meerjarige, horizontale twijgen verschijnen in maart/april, in trossen bijeen, zachtgele klokbloemen. De bloei is uitbundig. De bloemen zijn tweeslachtig, geuren fijntjes en worden al vroeg in het jaar op zonnige dagen goed door honingbijen bevlogen. Pollen en nectar hebben zij in de aanbieding. In de tuin zijn het

prachtige struiken, die tussen de nog kale winterstruiken door haar vroege bloei fraai opvallen en een goed alternatief bieden voor de nagenoeg gelijktijdig bloeiende, hardgele forsythia, waarop geen bij te vinden is. In de zomer hebben de struiken een fraai blad, blauwgroen van boven en wit aan de onderzijde. Het blad lijkt op dat van de hazelaar, *Coryllus* in het Latijn; vandaar de naam van de soort: *Corylopsis* = "met het uiterlijk van de hazelaar". Onze naam schijnhazelaar is er een vertaling van. In het najaar verkleuren de bladeren naar rood/geel. Soms is er in september een tweede bloei; door de aanwezigheid van het blad vallen de bloemen dan niet meer op. De plant is winterhard en voelt zich in de halfschaduw goed thuis.

Het is eigenaardig dat de *Corylopsis* bij ons zo weinig bekendheid geniet.

Als eerste deed in 1860 de *Corylopsis pauciflora* haar intrede in Europa; deze cultivar uit Japan wordt 1 à 2 meter en heeft mooi gevormde bleekgele bloemen in korte trossen; de bloeitijd is maart/april. Koster geeft haar als nectarbloem op in categorie 3, maar zij levert ook ruim pollen.

De *Corylopsis spicata* is iets groter en komt ook uit Japan. Zij bloeit iets later (april/mei) met trossen van groengele

Corylopsis spicata heeft rode helmknoppen

De bloem is 5-talig en heeft twee knopstempels

Bij met pollen op *Corylopsis*

Een takje van de *Hamamelis x intermedia*; bloemtrosjes op het kale hout

Deze boom van de Japanse Toverhazelaar is honderd jaar oud

Bloem van de *Hamamelis virginiana*

bloemen. De helmknoppen zijn donkerpurper. Ook deze bloem levert ruim nectar en pollen.

De *Corylopsis sinensis* kan vier meter worden; zij is afkomstig uit China en heeft geeloranje bloemen.

De bloem verschijnt in maart/april, vóórdat het blad te zien is, aan de overjarige twijgen. Zij is 5-tallig; de vijf lichtgele en harige kelkbladen zijn vergroeid tot een beschermend jasje om de kroon heen. De vijf brede gekrulde kroonblaadjes vormen een klokje om de overige bloemdelen. Aan de voet van het bovenstandig vruchtbeginsel wordt ruim nectar afgescheiden; de stijl is gevorkt en heeft twee knopstempels. De vijf helmknoppen op de vijf meeldraden scheiden ruim pollen af, dat in het bijenkorfje een oranje kleur krijgt.

Toverhazelaar (*Hamamelis L.*)

In het Amerikaanse *Journal of botany* (89 pag. 67-78 (2002)) staat een verslag van een uitgebreid onderzoek naar de voortplanting bij de *Hamamelis virginiana*. Het rekent af met de opvatting dat deze toverhazelaar een windbestuiver zou zijn. De plant bloeit als enige van haar soortgenoten vanaf de late herfst, eind september-november. De tweeslachtige bloemen bloeien in trosjes van drie uit de bladoksels op het kale hout; zij hebben vier korte, naar achter gekrulde kelkbladen – vier lange smalle kroonbladen met een bleekgele kleur en een zachtzoete geur -

vier korte meeldraden waarvan de dubbel opensplijtende helmknoppen een fijn maar kleverig pollen afleveren – daartussen vier rudimentaire meeldraden, die op haar oppervlak glanzen van een kwalitatief rijke nectar. Het is laat in het seizoen: mist, koude en vorst houden de meeste bloembezoekers thuis. Op de stempels werd 80% eigen pollen aangetroffen, die niet tot een latere bevruchting leidden. De bloemen zijn op kruisbestuiving aangewezen; proeven met windbestuiving brachten geen resultaten van bevruchting aan het licht. Van de 300 soorten bloembezoekers was 73% vlieg; deze brengen geen pollen over. De voornaamste pollenoverdracht geschiedt door de 18% hymenoptera, vooral bijen. Pas veel later na de bestuiving vindt de eigenlijke bevruchting plaats. Het bevruchtigingspercentage van 2% is bijzonder laag.

De 'Virginische toverhazelaar' werd als eerste uit Noord-Amerika naar Europa gebracht in 1736, vanwege haar spectaculaire bloei en haar medische eigenschappen. Zij kan uitgroeien tot een forse struik of boom van wel negen meter. Als het even kan, vliegen onze bijen er op. Zij halen er nectar en pollen af.

De meeste toverhazelaars die wij bij ons aantreffen zijn cultivars van de Oost-Aziatische tak:

De Japanse toverhazelaar (*Hamamelis japonica*) werd in 1859 uit Japan ingevoerd. De plant groeit breed uit tot wel vijf meter.

De bloemen hebben zwavelgele, kronkelende kroonblaadjes op een roodbruine voet. Zij bloeit van januari tot maart en levert, als zij bevroren wordt, ruim pollen af.

De Chinese toverhazelaar, ook zachte toverhazelaar genoemd (*Hamamelis mollis*) komt uit China (1879) en is verreweg de mooiste van alle. Zij vormt een mooie opgaande struik van drie meter met grote zuiver gele bloemen. De vier behaarde kelkblaadjes vormen een driehoek; de vier kroonbladen zijn gestrekt lintvormig, zuiver geel en geven een heerlijke zoete geur af. Bij mist, koude en vorst krullen zij in, maar bevroren doen zij niet. De korte meeldraden zijn rood; ertussen prijken de twee knopstempels. De bloei begint na de Kerst en kan tot maart doorgaan. Voor de schaarse bestuivers hebben zij ruim nectar en pollen in de aanbieding.

De *Hamamelis X intermedia* tenslotte zijn hybride kruisingen van beide vernoemde Aziaten. De fraaiste exemplaren met oranje- en roodschakeringen in de kroonblaadjes worden geteeld in het arboretum Kalmthout in België en zijn dan ook veelal vernoemd naar de oprichters van het park.

De *Hamamelis vernalis* (vernalis = lente-) komt uit Amerika (1908) en bloeit van februari tot april. Een breed uitgroeïende plant met uitlopers; de kroon kleurt bruin/oranje en de kelk is oranje-rood, de geur kruidig.

De cultivar *Hamamelis x intermedia Jelena* heeft prachtige kleuren

Bloem van de *Hamamelis Jelena*

De *Hamamelis mollis pallida* is een bleekgele variant van de Chinese soort